

Åsa Magnusson

Radioteaterns roll idag

Samtal med Stina Oscarson

Vem kommer till tals idag? Och vilka samtal förs? Deltagandet och samtalet är två av de värden som brukar framhållas i en fungerande demokrati. Hur får man till stånd samtal som förmår vidga våra perspektiv och bidrar till långsiktiga förändringar i såväl enskilda människors liv som samhället? Jag tänker att teatern är en plats där sådana samtal kan föras.

Stina Oscarson tillträdde tjänsten som chef för Radioteatern i maj 2011. Innan dess var hon, tillsammans med Lars Rudolfsson, konstnärlig ledare för Orienteatern under många år. 2008 initierade hon *Skuggutredningen*, ett inlägg i kulturdebatten som kom att uppmärksammas mycket.

Jag träffar Stina en tisdag i oktober för att samtala om radioteaterns roll idag, om samtalets betydelse och om möjligheten att störa ordningen med hjälp av radioteater.

– *Min mamma har berättat för mig hur mycket radioteatern betydde för henne när hon var ung. Hon brukade sitta med örat mot radion och lyssna. Sedan beställde hon hem tunna häften med pjäserna för att även kunna läsa dem i efterhand. På den tiden, slutet av fyrtioalet och femtioalet, konkurrerade radion inte med lika många andra medier som den gör idag. Vilken roll tycker du att radioteatern har idag?*

– För det första är tillgången till radioteatern demokratisk. Få delar av kulturen är tillgänglig för allmänheten på samma sätt som radioteatern är. Det är när det var fri entré till museerna upplevde jag för första gången att de tillhörde mig som medborgare. Jag har varit med och betalat för dem och jag kan vara med och ta del av dem. Det är vackert! Det andra är att radion på ett sätt är ett väldigt otidsenligt medium. Den går på tvärs mot den utveckling där vi ska ha mer och mer intryck. Allt ska gå snabbt, det ska vara cirkus, performance, färg, snurror, ja allt! Radion är bara ljud och på så sätt otroligt avskalat och rent. Jag tror att vi alla behöver den avskalade berättelsen. Det är koncentra-

tionskrävande att lyssna på radioteater, samtidigt som det genererar starka bilder. Vi tränar vår fantasi. Tillgången till en levande fantasi är det som driver hela samhället framåt, det som sätter igång tanken, den självständiga tanken. Och självständigt tänkande människor utgör ju själva grunden för en demokrati. Samtidigt tror jag, och nu motsäger jag delvis mig själv, att radioteatern kommer att få en renässans genom den nya tekniken som möjliggör att man kan gå en promenad i skogen och lyssna på Shakespeare. Under sommaren har jag lyssnat igenom flera hundra pjäser ur radioteaterns arkiv som ett led i ett demokratiprojekt där jag vill tillgängliggöra föreställningar från framförallt fyrtio- femtio- och sextioalet och släppa fritt för nedladdning. Det är en del av ett stort bildningsprojekt och bildning är en viktig del av radioteaterns uppdrag. Nu är det här delvis en upphovsrättslig fråga, delvis en ekonomisk fråga. Men det här ska tillgängliggöras! Vi sitter på stora delar av världsdramatiken inspelad och den tillhör enligt mig medborgarna.

– *Radioteater skiljer sig på många punkter från annan teater. En av skillnaderna är att skådespelarna och publiken inte befinner sig i samma rum när pjäsen framförs. Jag tänker att det finns vissa likheter med den dialog som kan uppstå mellan författare och läsare. Dialogen uppstår i efterhand och kan leva vidare under lång tid utan att ett faktiskt möte mellan dem äger rum. Det är en annan typ av samtal än de som till exempel förs inom politiken där den direkta dialogen är viktig. Vilka skillnader innebär det för dig som regissör?*

– Arbetsprocessen med radioteater liknar egentligen mer film, i och med att det räcker att du gör en sak bra en gång. Sedan kan du klippa. När du regisserar för scenen så måste du göra så att det håller kanske hundra gånger. Processerna ser väldigt olika ut. Varken för film eller för radioteater repeterar man särskilt mycket, medan man för scenen kanske repeterar i åtta till tio veckor för att allt ska vara underbyggt, det ska klara mötet med publiken. Som regissör är det vansinnigt roligt att arbeta med radioteater. Man kan inte fuska med någonting. När du arbetar för scenen kan du alltid lägga till en dans eller någonting om det finns brister i manuset. Det finns flera nivåer att berätta på. Men när du bara kan lyssna hör du direkt om någonting klingar falskt, och då *måste* manuset vara bra. Det rör sig om en sorts orkestrering. För mig är att regissera radioteater musik. Ett lyssnande som äger rum med hela kroppen.

Radioteatern kommer att få en renässans genom den nya tekniken som möjliggör att man kan gå en promenad i skogen och lyssna på Shakespeare

– *Samtalet brukar nämnas som en av hörnstenarna i en fungerande demokrati. Möjliga samtal heter en programserie som du tog initiativ till i samband med att Usama bin Laden döddes. Ryktet gick att hans tolvåriga dotter skulle ha varit på platsen. Det visade sig inte stämma, men i presentationen av programserien skriver du att du hade velat frysa det ögonblick där dottern möter den elitsoldat som senare kommer att skjuta hennes pappa, för att få höra det samtal som skulle ha kunnat utspelas mellan dem. Du skriver också att »även om dialogen inte ändrar det historiska förloppet så har detta att man har en dialog ett egenvärde«. Vilken betydelse tror du att den här typen av fiktiva samtal har för de samtal som förs ute i samhället idag?*

– Det är grunden till varför jag arbetar med teater. Jag upplever att vi har en väldigt låg tilltro till samtalet idag. Det är många människor som pratar. Det finns många debatter där allt går ut på att manifesteras sin åsikt och många har åsikter, men få är intresserade av det riktiga mötet. Man talar till de egna leden, till de redan frälsta. Även om vi vet att de här människorna aldrig kommer att träffas så får tankeexperimentet oss att rucka på vår tro om vad som är ett möjligt samtal. I samband med kriget i Libyen, när man i FN:s högsta organ sa att det enda som finns att välja mellan är passivitet och bomber, då började jag fundera.

Har vi helt förlorat tron på samtalet mellan människor? Inte för att skapa lyckliga slut eller för att försöka skriva om historien. Jag menar att vi på sätt och vis skriver om historien bara genom att säga att de här människorna borde prata med varandra, det är möjligt i vår fantasi! Det är många som älskar serien, men andra blir provocerade av den, framförallt äldre herrar verkar det som. Jag tycker att teatern kommer till sin absoluta rätt här. Man leker med verkligheten på fullaste allvar. Vi lyfter fram båda sidornas åsikter och låter dem få samma värde. Så mycket annat vi möter är vinklat. Det är viktigt att man vågar söka sig till sammanhang där åsikter bryts.

– *I boken Hör jag talar (2003) skriver författarinnan Eva Adolfsson om att ta till orda i litteraturen. Om hur att komma till tals är en kamp i rätten att yttra sig och hävda den egna platsen i offentligheten. Men även att det kan röra sig om en kamp inåt, för de egna motiveringarna, de som gör att just jag ska ta mig rätten att yttra mig litterärt. Oavsett om man är författare eller inte så utgör frågan om vem som tar sig rätten till det offentliga rummet en kärnfråga i en demokrati. Jag tänker att det i det sammanhang som radioteatern utgör finns goda möjligheter att låta olika samhällsgrupper komma till tals i fiktiva situationer, men att det kan vara svårare att nå de människor som inte tycker sig vara en del av samma offentliga rum. Hur arbetar du för att få till stånd en dialog med dem?*

– Det rör sig om ett långsiktigt arbete. När vi gjorde Yarden av Kristian Lundberg så träffade jag honom och frågade vad han trodde att hans arbetskamrater på Yarden skulle säga om det här blev radioteater. Han svarade att »er offentlighet är inte vår offentlighet«. De orden har jag burit med mig sedan dess. För det är ju helt oacceptabelt, jag menar det ligger i vårt uppdrags giltighet att så många människor som möjligt känner att radioteatern tillhör dem. Jag tänker att arbetet måste ske på två plan. Det ena handlar om kommunikation och tillgänglighet. När jag började anställde jag en person som bara arbetar med publikkontakter. Det går inte att ta för givet att vår publik finns, det finns många grupper i samhället som inte ens vet att PI finns! Det är en drivkraft jag har sedan jag arbetade med scenteater. Arbetet innebär allt från att göra pjäser tillgängliga via nedladdningar till att arbeta med skolor, bibliotek, SJ och nu senast med Friskis och Svettis, »Jogga med Radioteatern«. Vi planerar också samarbeten med skolor i samband med det nya radioteaterbiblioteket och vi ordnar offentliga lyssningar på platser. Till exempel finns det en lyssningslounge i Stadsteaterns lokaler i

Cirkus Orion på Orionteatern 2011. Foto: Martin Skoog

Skärholmen där man kan ligga i hängmattor och lyssna på Unga Radioteatern. Fler sådana platser planeras runt om i Sverige. Den andra delen handlar om att förändra representationen av dem som jobbar här. Kulturinstitutioner, liksom många andra institutioner, ligger långt efter vad det gäller mångfaldsarbete. Det är en ganska homogen grupp som arbetar på Sveriges Radio och det har att göra med att många blev fast anställda under en period när samhället var relativt homogent. Där har jag ett stort ansvar när jag anställer dramatiker, skådespelare och regissörer. Det har ju till exempel under en lång tid funnits ett ideal som gällt där skådespelare ska ha ett perfekt rikssvenskt uttal. Det är min ambition att förändra. Och inte bara använda röster med brytning när du ska skildra en invandrare, utan att använda dem för att det är vackra röster. Det där är ingenting man förändrar i ett handslag men jag tror att rekryteringen är en viktig fråga eftersom det handlar om att man ska känna igen sig, känna sig representerad.

– När man kommer till ett nytt land kan radion vara ett viktigt led i mötet med det nya landet och dess språk. Finns det i ditt medvetande när du utformar teaterns program?

– Det handlar om att göra så bra teater som möjligt och att se till att de som kommer hit vet att den finns. Jag tror inte att man ska anpassa sig efter det, men man ska ta det

i beaktande. Det är ju ett fantastiskt sätt att lära känna ett språk på. Vi har inte kommit så långt än, men vi har tagit kontakt med och skulle vilja hitta ett samarbete med Svenska för invandrare. Vi har även ett samarbete med Svenska institutet där studenter runt om i utlandet som pluggar svenska har fått tillgång till tolv Strindbergspjäser. Det är ett betydligt roligare sätt än att sitta och läsa »mor ror«.

– *Häromveckan skrev din företrädare, folkpartisten Jasenco Selimovic, ett inlägg på DN-debatt där han väddjade till de övriga partierna att de skulle börja föra ett samtal kring integrationsfrågor. Varför tror du att det är så tyst i den här frågan, trots att det borde vara en av de frågor man ägnade mest tid åt att samtala kring just nu?*

– Det är en känslig fråga och jag tror att det bottnar i rädsla. Det är många som kan bli kränkta och man är rädd för att om man tar i de här frågorna så kan man bli anklagad för att vara rasist. Då undviker man dem hellre och det är ju farligt. Det intressanta är att samma sak har skett med kulturpolitiken. Såväl integrationsfrågorna som kulturpolitiken ägs av Sverigedemokraterna idag. De är de som har den starkaste kulturpolitiken i den meningen att det är de som profilerar sig genom att försöka definiera nationalistisk kultur, vad svensk kultur är och vad det svenska kulturarvet utgörs av. De är dessutom beredda att

satsa på den. Det är bollar som de andra partierna måste ta. De andra partierna har, mer eller mindre, överlämnat de kulturpolitiska frågorna till näringsdepartementet, medan Sverigedemokraterna behandlar frågan som en kulturfråga. Det är oroväckande. Vi hade ett »möjligt samtal« mellan Jimmie Åkesson och en samisk journalist i somras som upprörde många. Plockar man in någonting från Sverigedemokraterna får man reaktioner. De är väldigt aktiva på nätet.

– *I ett av dina blogginlägg på Radioteaterns hemsida skriver du att demokratins tröghet är en av dess stora tillgångar. Det måste få ta tid att reflektera över stora beslut och dess konsekvenser. Jag tror att många människor i dag känner att den här tiden för reflektion sällan är möjlig. Vad tror du att det får för konsekvenser för en demokrati i förlängningen om människor inte får möjlighet att reflektera?*

– Allvarliga konsekvenser, som jag ser det. Idag är målet en ökad ekonomisk tillväxt och det överskuggar allt. Det har till och med blivit överställt demokratin, även om det inte sägs öppet. Vi ser gång på gång hur demokratiska processers tröghet åsidosätts av kravet på att vi först måste fixa tillväxten. Och tillväxt kräver effektivisering. Den kräver också att allting ska dras över samma kam, vilket gör att verksamheter som konst, skola och vård måste vila under samma lagar som andra företag. Det blir fel, för hur ska man mäta värdet av ett samtal, värdet av tankens tid? Där kommer demokratifrågan in. I skolan har begreppet »bildning« bytts ut mot begreppet »anställningsbarhet«. Bildning kräver tid, ständig tid för eftertanke, ständig tid för påfyllnad. Anställningsbarhet går ut på att »nu gör du det här för att kunna göra det där«. För att ett företag ska vara så effektivt som möjligt. Vi rationaliserar bort alla glapp, vi ser inte värdet av dem. De går inte att mäta och då måste de bort. Om ett samhälle ska fungera måste det finnas fler logiker än en, annars hamnar vi i tankens diktatur och där är vi på sätt och vis idag. Effektivitet och tillväxt är någonting givet gott och givet sant. Man lyssnar på nyheterna och om börsen går upp så är det givet att det är en bra nyhet. Om Volvo har sålt färre lastbilar är det givet att det är en dålig nyhet. Vem säger att det måste vara så? Samhällen som har haft en enda sanning har historiskt sett blivit väldigt farliga samhällen. Konsten, journalistiken och vetenskapen borde vara fria, som en del av en demokratis immunförsvar. Det som håller på att hända nu är att vi alla håller på att bli en del av samma berättelse. Vi ska lyda under samma lagar istället för att låta de olika systemen

existera parallellt. Jag tror vi kommer att komma till en punkt där vi måste ifrågasätta tillväxten och fråga oss vad vi borde ha istället. Det är provocerande för dem som har byggt sina liv på den här idén. Tillväxten har hjälpt oss till den nivå där vi är idag, men över en viss gräns så behöver vi faktiskt inte mer. Det finns andra värden som borde få växa.

– *I flera andra blogginlägg återkommer du till hur viktigt det är att konsten förmår störa våra föreställningar av omvärlden. På ett ställe berättar du om en fransk gatuartist som mitt i rusningstrafiken ockuperat en rondell i Hammarby sjöstad. Det är ett väldigt konkret sätt att störa ordningen på. Vilka möjligheter har du att störa ordningen på en etablerad institution som Sveriges radioteater?*

– Jag har fantastiska möjligheter att störa ordningen. Dels genom den strikta struktur som finns i radion. Bara genom att vi dyker upp på en ny tablåtid stör vi ordningen. Som i somras när vi sände *Möjliga samtal* mitt i *Studio ett*, som en del av ett nyhetsmagasin från Almedalen. Folk blev upprörda över att radioteatern inte dök upp på de ställen där den brukar vara. Man kan också göra det genom att bryta med andra konventioner. Det finns ju väldigt tydliga bilder av vad radioteater är. Att utmana formen är ett annat sätt. Som när vi gjorde ett fejkat *Ring PI*. Vi trailade hela veckan att det skulle vara ett extrainsatt *Ring PI* på lördagen. Programmet byggde på en av våra medarbetares samlade bank med människors fördomar från hela världen. Vi hade Alexandra Pascalidou som programledare. Efter ett tag havererade det, människor ringde in och fördomarna blev bara värre och värre. Man kunde även ringa till en röstbrevlåda där man kunde lägga sina fördomar och bli kvitt dem. Det gick att följa människor som twittrade, några förstod att det var teater medan andra aldrig fattade att det var det. Det blev två läger, de som var så upprörda att de nästan bröt ihop, medan andra tyckte att det var enormt underhållande. Det var ett lyckat projekt när det gäller att störa ordningen. Idag har nyheter och statistik patent på sanningen. Det stör mig. Fiktionen kan vara lika sann. En dikt av Tomas Tranströmer kan vara en mycket starkare och begripligare bild av livets smärta än till exempel nyheten att idag använder tonåringar fem gånger mer antidepressiva medel än vad de gjorde för tio år sedan. Det blir en kall, intellektuell förklaring medan raderna i dikten gör så vi förstår varför de använder antidepressiva medel. Vad är mest sant? De här båda berättelserna behöver komplettera varandra för att vi ska få en hel bild. ■